

Գ. Կարինեան խոստովանելով հան-
գերձ որ տնտեսական տագնապ կայ
Հայաստանի մէջ. յայտարարած է
Կ.պօլսի Թերթերին թէ կացութիւնը
երբեք յուսահատական չէ, այլ ընդ-
հակառակ կեանքը հետզհետէ տանե-
լի կը դառնայ այնտեղ և թէ Ժողո-
վարդը զմայլելի տոկունութեամբ մը
թուած է շինարար աշխատանքի
Այն կողմէ հայ գաղթականներ
հետզհետէ կը փութան Հայաստան ուր
կառավարութիւնը իրենց կը հայ-
թայթէ մշակելի հող և երկրագործ-

ծական առարկաներ: Կարգադրու-
թիւն եղած է որ Պարզապա ապաս-
տանած վասպուրականցի գաղթա-
կաններ, թիւով 9000 հոգի, պիտի
փոխադրուին Հայաստան: Հայաստանի
մէջ հազարդակցութեան համար եր-
կաթուղիէն զատ կը գործածուին
ինքնաշարժներ որոնք թէ ապրանք
և թէ ճամբորդ կը փոխադրեն: Սե-
ւանայ լճին վրայ կը բանին չողենա-
ւոր և առագաստանուեր:

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԱՆՅՔԵՐԷՆ

Ալանատեսի օրագրից

VI

Նրբի սպայակոյտը նախօրոք որոշած էր
Կղզիախախուս կանգ առնել ու զիմազը-
րաւել թշնամու յառաջնադարէն և այդ-
պէս ալ եղաւ: Նախապէս անցած զօրքեր
առանց կանգ առնելու գացած էին Ալեք-
սանդրապոլ: Իսկ մնացած բոլոր զօրա-
գեր կանգ առին Կղզիախախուս գիւղ: Նոյ.
1ին հոն եկաւ պատերազմական նախարար
պ. Ռ. Տ. Մինասեան: Սեպտեմբ և գնե-
րալ Յովսէփեան ձեռնարկեցին վերակազ-
մել զօրամասեր: Երկու օրում վերակազ-
մուկցին քայքայուած զօրամասեր և մի
փոքր հանգստանալէ վերջ գնացին գէպի
գիրքեր: մինչ այդ թշնամին ժողոված էր
Կղզիախախուս քաղաքէն քանի մը և սպանուած
էր յառաջ չարտել: Բայց հանգիստով ու-
ժեղ զիմազորութեան, կանգ առաւ:

Սեպտեմբ րոգիստը անցաւ Զաւոռ: Իսկ
միւս զօրամասեր մնացին Կղզիոն և ձախ
թեւ: Թշնամին գանդաղ բայց փնտրեալ
քայքայուած կը յառաջանար: Իւրաքանչիւր
օր մի ձախտում նա կը փորձէր ձեռքի և
անցնել մեր թիկունք, բայց կը հանդիպէր
ուժեղ զիմազորութեան: մերոնք փորձեր
արին յառաջ խաղալու, բայց բոլոր փորձեր
անյաջող անցան: մի անգամ լքուած ինկած
էր զինուորներու մէջ: Հարկ էր մի ուժեղ
Վիշոց որ զինուորի զիմազորական ոգին
բարձրացնէր: Այդ առթիւ Սեպտեմբ և
մեկին Ալեքսանդրապոլ, նոր վաշտեր կազ-
մակերպելու: Բայց իր յայտեր զերեկ կե-
նեն: Բոլոր թիկունք քրտականդ ամեն տե-
ղէ աւելի Ալեքսանդրապոլում լաւ հող
գտած էր: Սեպտեմբ ձեռնուեալն ետ կը
դառնայ:

Նոյ. 4ին մեր վաշտին կը հրամայել
անցնել մերձաւոր աջ թեւ: հրամանը իս-
կոյն կը գործադրուի: Այդ օր ամբողջ մենք
դէմ առ դէմ կը գտնուէինք թշնամիներ-
ուն: անոնք կը բաղկանային Ալքարայի
զիմազ Թուրքերէն որոնք եկած էին իրենց
արիւնակիցներուն օգնելու:

Նոյն օր զարձակ նահանջի հրաման
կատանաւ: Թողնելով մեր գիրքեր, կու-
գանք Ալգուս քիլիսէ գիւղ գիւղերու: Յա-
ջորդ օր, ըստ կարգադրութեան, մեր հա-
գարեակը կանցնի մերձաւոր ձախ թեւ:
Հանապաճին մենք կը հանդիպենք մի
արտասովոր տեսարանի: ահա երկու սպայ
և մի զինուոր ձերմակ զբոսակ պարզած
գիւղում են դէպի թշնամու գիրքեր: Ընկեր
Նիկոլը հնազանդութեան: Իմացանք որ մերոնք
զիմում են հաշտութեան: այս բանը նկա-
տեցին բոլոր զինուորներ, ինչ որ մենք
չէինք ցանկանալ: Բայց ի հարկէ չէինք եւ
կարող թաքցնել: զինուորներէն շատերու
համար ցանկալի էր այդ բանը: Բայց մեզ
համար շատ սովակի էր: Մենք ենթա-
դրեցինք ուրեմն թէ յաղթելու յոյսերը
բոլորովին մարած են և ուրեմն աւելորդ
զոհեր տալէ խուսափելու համար զիմում
են հաշտութեան:

Անցնելով մերձաւոր աջ թեւ, բռնեցինք

որոշած գիրքեր: Նոյն օր մեր զնգապետ
և վաշտապետ մեկնեցին Ալեքսանդրապոլ:
յաջորդ օր ընկեր Նիկոլի հետ կանցնինք
գիրքեր պտուղներ: Գործադրարար վատ
տրամադրութիւնով ետ կը դառնանք: այդ
երկու օրաց ընթացին ոչ մի ռազմական
գործողութիւն տեղի չէր ունեցած: Նկա-
տելի է որ զինուոր վերին աստիճանի ընկ
հասած յուսահատած է: Թշնամու պրօվակա-
ցիան իր աւերը գործած էր, և սպասուած
է վերջնական յաղթութեան: զանազան
զրոյցներ չընէին կենտրոններու մէջ:
այդ գիւղեր գիրքերէն փախան աւելի քան
50 60 զինուորներ: Խօսուած է որ Ալեք-
սանդրապոլում կարմիր զօրակը պարզած
է, բոլոր թիկունք տիրած է, Սեպտեմբ
փախած է, մեր զնգապետ Միրիմանեան
զինաթափած և բանտարկած են և նման
շատ մը գրգռիչ լուրեր: սակայն ո՞վքեր
են տարածողներ՝ այդ յայտեր չէ: միայն
մի բան յայտնի է որ հարաւ որքը ընկած
է բանակին մէջ և կրճուած ու անվերջ կըր-
ճուած է:

Մեր պատուիրակներ օր մեկնեցին թը-
նամու կողմը, յայտնած էին զինազարդ
մը կնքումը: Թշնամու կողմից բնորոշեց-
ալովս ուրեմն բանակցութիւններ աւելի
կուենային որի ելքին մենք սրտատրոփ
կապանէինք: Բայց մեզ համար պարզ էր
որ թշնամու պայմաններ ծանր լինելու են
քանի որ յաղթող է:

Նոյ. 7ին առաւօտեան ժամը 8ին հրա-
ման արեւց որ թիկունք մեր գիրքեր և
քաղաքը երկաթուղագծից 2 մղոն դէպի
արեւելք: Ըստ զինազարդարի պայմանե-
րուն, մեր գիրքերէն գալու էինք մինչեւ
Շօրագալ շտապ գիւղ: տարածութիւնը 6
մղոն է: մեկնելէ առաջ շտապ եւմ հազա-
րապետի մօտ, իմանալու համար թէ ինչ
են զինազարդարի պայմաններ: — Միրիման,
ժամանակը չէ, պէտք է շտապել, ժամը
10ին առաջ թողելու ենք այս գիրքեր,
եթէ ոչ թշնամին կը մտնէ Ալեքսանդրա-
պոլ և մենք գերի կը մնանք: — Զարմա-
նալի է, ուրեմն Ալեքս. պոլ քաղաքն ալ
յանձնելու են: — Այո, առանց կասկի:

Բոլորին լուր կը տրուի, մի քանի վայր
կեանքն կը համախմբուինք և ետ կը քաշ-
նինք: Ախրեքան գետի եզրերը կանգ
կառնենք: Գնդապետը կուգայ կը յայտնէ
պայմաններ: այսպէս 6 օրաց զինազարդ
մը ձեռք բերելու համար մերոնք համա-
ձայնել են թողնել Ալեքսանդրապոլ քաղա-
քը, յանձնելու ենք թշնամուն 4 բաժնային
(12 թիկունք), 10,000 զենք, քառասուն
զնգապետ և 20,000 փամփուշտ, որոնք
պիտի բերել Ալեքսանդրապոլ, յանձնելու:
Թշնամուն և այդ 6 օրաց ընթացքին մը
չակեկու են հաշտութեան պայմաններ:

ԳԱՐՈՒՆԻ

1921, Թաւրիզ

ԳՍԱՂԱՅԻՆԵՐ

Հ. Հ. Պ. ՓԱՐՅԻԶԻ ՏԵԳԵԿԱՍՏՈՒ
ԳՐԱՍԵՆԵԱԿԻ ԶԵԿԱՅՅԵՐԷՆ

Հայաստանի Հանրապետութեան Պատ-
ւիրակութիւնը քաջաբերութեամբ Ազգերի
Ընկերակցութեան առաջին նրոտաշրջանի
(նոյեմբեր դեկտեմբեր 1920). հայկական
խմբի համար ցոյց տուած մասնաւոր
շահագրգռութենէն որով նա պաշտօն կը
յանձնէր իր գործադիր խորհուրդին «Հըս-
կել Հայաստանի Գաղափարները փրկել»,
Ազգերի Ընկերութեան այս տարւայ նըս-
տաշրջանին ներկայացուց յիշատակագիր
մը, անցեալ տարւայ ընկացքին Հայաս-
տանի մէջ յառաջ եկած իրաւարձութիւն-
ների պատմականը ընկելով:

Այս վաւերագրութիւնը պատմական մա-
ւր հրատարակուեցաւ Պատուիրակութեան
տեղեկատու գրասենեակի 15 սեպտեմբ.
ճանուցագրով:

Այս յիշատակագրի մէջ Պատուիրակու-
թիւնը կը մատնանշէ Սէվրի դաշնագրով
Հայաստանին կցուած Թիւրքմանիստանի
մէկ մասին գրուման կարեւորութիւնը հայ
զինապետի (gendarme) գունդի մը կող-
մէ, հրամայուած Ազգերի Ընկերութեան
պատկանող պետութեան մը սպանելէն:
Այս հողամասի վարչութիւնը, մինչեւ
Հայաստանի երկու մասերու վերջնական
միացումը, կրնար վստահուիլ Ազգերի
Ընկերութեան կողմէ նշանակուած եւ
խաղաղութեամբ միջազգային Յանձնախմբի
մը:

Այս հակիրճ յիշատակագրին կը տես-
նուի որ Հայ Հանրապետութեան Պատ-
ւիրակութիւնը Գերագոյն խորհուրդին
ինչպէս եւ Ազգերի Ընկերութեան մօտ
իր կատարած դիմումների մէջ կը ներ-
շնջուի միայն մէկ եւ միացած Հայաս-
տանի մը գաղափարէն իր միջազգային
հիմք եւ իր ազատագրութեան շնորհա-
գիր ունենալով միայն Սէվրի դաշնա-
գրեր:

Հայաստանի մէջ պոլշէփեան դու-
թեան հաստատման ատեն հայ բանակի
սպանելէն խոշոր թիւ մը յաջողած էր
խուսափիլ կարմիր լուծէն հասնելով Կ.
պոլիս եւ եւրոպայի գանազան երկիրները:
Հանրապետութեան Պատուիրակութիւնը
նկատելով որ սպայախմբի մը պանապետ-
ութիւնը, որքան ալ փոքր լինի այն, առաջ
նախագ կարեւորութիւն մը ունի հայ
բանակի ապագայ կազմակերպման համար
օժանդակելու եւ դեռ կը շարունակէ օգ-
նել նիւթապէս սղոյ սպանելին:

Աս վերջին վեց տարիների ընթացքն,
Հայերը՝ նախ իր մարտիկներ համաշ-
խարհային պատերազմին մէջ, ապա իբր
պաշտպաններ իրենց ծննդավայր հողի,
նշանակելի կորուստներ կրեցին, մասնա-
ւանդ սպանելի մէջէն:

Մարզում եւ փորձառու սպայակոյտ
մը (որի օժանդակութիւնը անխուսափելի
պիտի լինի ապագայ բանակի կազմակեր-
պութեան մէջ) պատրաստուելու նպատակով
Պատուիրակութիւնը իր բոլոր ջանքեր
ի գործ դրաւ, այս հայ սպանելէ ոմանց
հայրենայնութեամբ միջոցներ որպէսզ
մտնեն գիւղերական վարժարաններ կամ
մէ եւրոպական բանակների մէջ վար-
ժութիւններ կատարեն: Յիշատակ եւ
Պէտքի կատարութիւնները նպատակա-
ւոր պատասխաններ շնորհած լինելով
Պատուիրակութեան ձախնանքներին,
այս դպրոցական տարիշրջանի (1921-1922)
սկիզբէն 10 հայ սպանել ընդունուած են
հետեւեղու դպրոցական դասընթացների
կամ մարզանքներ կատարելու բանակի
մէջ:

Գծադրաբար Պատուիրակութիւնը
անկարող կը գտնուի — իր ազբերները
շատ սահմանափակ լինելով — իր այս
գործը յառաջ տանելու այնպիսի լայն
ատրիանի մը վրայ որ այնքան օգտակար
կրնայ լինել երկրի ապագային համար:
Պատուիրակութիւնը պարտաւորուած
է օգնութեան հասնիլ Պոլիս կամ այլուր
ապաստանած սպանելին որոնց վիճակը
թեթեւեղելու համար մարտէն մինչեւ
սեպտեմբեր ամիս 80,000 ֆրանկէն ա-
ւելի տրամադրուեցաւ:

Այս առումով կը յայտարարենք նաեւ
որ Հայաստանի Պատուիրակութեան պաշ-
տօնատեղին փոխադրուած է իր նախկին
հասցէէն եւ այժմու հասցէն է՝

30, Rue Saint, Didier. Paris

ՄԿՐՏԻՉ ՓՈՐԹՈՒԿԱԼԵԱՆԻՆ

(Կենսագրական գիծեր)

Շար. 13րդ Թուէն

1881ին Կ.պոլսոյ մէջ՝ Մ. ֆ. ֆ. ֆ.
Թուրքմանիստանի Պատուիրակութեան
հետ տեսնուելէ ու իր մասին եղբ.
պարսաւանքները ջնջել վերջ՝ կը
վեր ադարձաւ վան՝ ուր այս անգ.
առանց «Միացեալի» օգնութիւնը
իր անձնական ջանքերով հիմն.
Կեդրոնական վարժարանը՝ որ փ.
ւած վարժապետանոցի շտապ.
թիւնը պիտի ըլլար, փորձագալ.
վարժապետանոցի ցրուած ա.
կերտները կը հաւաքէ ու գործի.
ձեռնարկէ: Այդ առնի խորմ.
Հայրիկն ալ Պոլիսէն վարագ.
ձած էր. ջերմ համակրող Մ. ֆ.
Թուրքմանի անձին և գործին, ի.
կոչով մը կը հրաւիրէր վանի Հայ.
օժանդակել նորաբաց կեդրոնակ.
Ահա այդ շրջաբերական գիրքն ալ
ձէնը:

Ի գիտութիւն ուսումնասիր ազգային
կը յայտարարեմ որ հանգանակութեան
բացումէ է յանուն վանայ կեդրոնակ.
գալոցին, որուն հիմնադիր տեսուչ
Փորձագալեան Մկրտիչ էֆէնդի. ս.
անձնուէր հայրենասիրութեան եւսմ.
շատերուն յայտնի է: Փորձագալեան
էֆէնդին ընկ Պոլսեցի է, բայց իր բուն
հայրենասիրութեան ոգին զինքն վարչ.
Հայաստան եւ ինքն իբրեւ անխնայ մ.
կը տընի, կաշխատի մեր հայրենաց
ուսուցիչութեան համար: Ուստի ուսմ.
նաեւ ազգայնոց նախնական պատ.
որ ձեռն տան, քաջալերեն զինքն իր մտն.
նարկութեան մէջ, գիտնալով որ կեդ.
նական դպրոցը մեր ամենակարեւոր
տատուութիւն եւ միջոց է վանայ ազգ.
նոց յառաջդիմութեան:

Այս ձեռնարկութեամբ պիտի Թու.
եւ պիտի փորձեմ ձէ քանի՝ ուսումն.
սէր, հայրենասէր եւ յառաջդիմութե.
բարեկամ մարդիկ կան: Ուրախ պի.
լինիմ եթէ նոցա Թիւր հարկերակ.
կազմեն:

Այսօր 1885

Կեդրոնական վարժարանը փ.
ժապետանոցի ծրագրով և ուղղ.
թիւնը շարունակուեցաւ մինչև 18.
երբ թուրք կառավարութիւնը, որ
կապաքաղ հայտատեաց Սայիս փ.
շան էր, Մ. փորձագալեանի վ.
թեակիւր անկարելի դարձուց. ն.
միջոցին խորմեան Հայրիկն ալ Պո.
կը կանչուէր:

Վանի մէջ իբր օւսուցիչ Մ. ֆ.
Թուրքմանի կը թափաւ առաջին
պար. հաստատութիւնը կը բան.
վարժապետանոցէն և կեդրոնակ.
նէն գալոյ պիտի դային մաք.
անձնուէր և ի հարկին ընթաց.
տաւարդներ, որոնք հաջը իր.
ուսուցչին գործը պիտի շարունակ.
վանի մէջն ու շրջակայքը:

Թուրքմանիստանի Պ. կր.
թէրլէ մէջեան, Գաբրիէլ Նաթ.
նեան, ֆ. Թէրլէ մէջեան, Գ. Բազ.
ցնան, խանճեան, Այսանեան, Գ.
տաքճեան, Ռ. Շատարեան, Պ.
զիկեան, Միք. Նաթանեան և ուր.

ԱՆՆԱՆՆԵՐ ԻՐԻՐ ԱՌԱՋԻՆ և արժեքաւոր
դժբեր դուրս կեցիւն Մ. Գործնու-
յալեանի հաստատութենէն: Յ. Ազգրի
պատեան վանայ յեղափոխական շրջ-
անի առաջին նախատան կըլլար:
Եւ Մ. Թերլէմէնեանի (Սրմնա-
յանեանի պառ) տնէն ճանչցողներ
ին եղբ վեպին թէ քիչ անգամ յեղափո-
խականի և ազգասէրի տոկոսը կըր-
այ ազգային բարձր յատկութիւններ
գնով վրայ միացնել:
96ի վանի գէպքերը ցոյց տուին
Մ. Գործնույալեանի գերը ի նշ-
անք էր վանի մէջ: Գործիչը առանց
յեղափոխութեան բառը արտասանե-
լու, վասպուրականի մէջ պատրաս-
տած էր ազատաշունչ երիտասարդ-
ներ, որոնք կը թափանչէին և քաղաք-
ան գործիչներ դարձան: Բազէշի
տղմերը և նոյն իսկ Պարսկաստանի
Մ. Գործնույալեանի գերը ի վան-
ի ուսուցչութեանը մէջ չի սահմա-
նափակուիր: Երեսնամեայ գաւառի մը
մէջ ուսուցիչը տմէն բան է, կազ-
մակերպող, բանախօս, հաշտարար
ազգային գաւառի: Սրմնա ի խմբագիրը
լանի մէջ հաստատուելով՝ առաջին
ընէ իսկ կազմեց ժողովրդական լա-
ւաններ՝ որ ուսման և ազատ խօսքի
անձկանքներ տեսնող մը կը վազէր
միջոցաւ Գործնույալեանի հրաշունչ
ի բուստախօսութիւններն ու ճառերը:
Եւ վերջինք էր իր խօսքին ազդեցութիւնը:
Եւ Մ. Գործնույալեանի կեանք
մէջ, որ տասներեք տարիէ ի վեր կը բը-
նակաւ կը լիւնէր, կը տեսնուէր: Երեք
տարեկան ժամ ատենախօս մը, որ բեմէն
ժողովուրդին խօսելու արնետին մէջ
կըրպանցած ըլլայ Պ. Գործնույալեանը:
8 ապրիլ 1911 (Սեւտաբեր):
Իր ճանքերուն ի գործ դրած աղ-
ջեցութիւնը անշուշտ աւելի կը զո-
ւանոր ժամանակին բերած ներշնչ-
ութիւններէն:
Մ. Գործնույալեան, երբ երիտա-
սարդութիւնը կը խանդավառէ չի
օժտարարութեամբ նաև հասարակ և անուս ժո-
ւանի կողմէն: Կիրակներու գաւառի
տղմիւններ կը հաստատէ տարեց և
սոյն տարուստը մարդոց համար: Չա-
նքը ուսման կապելու հոգովը տար-
ած, կանոնաւոր դասի լաւատուներ
ունէ իր անձնական դրամէն քառա-
տունական փառա կը յատկացնէ՝ զոր
վնարէ անխափան ամէն կիրակի
տասերէն յետոյ: Իրմէն ուսած է ի
տղմիւնեայ ուսանողի մը, հիմա կը
բաժնէ մերուն, խոստովանութենէն
բաժնուած է այս պարագան (Այդ մի-
ջին նաև վանէն գուրա ալ կըն-
արձակէ իր գործունէութիւնը, նոյն
իսկ Պարսկաստան ալ ճամբորդելով:
1885ին՝ Գործնույալեանի Պոլիս
կրթութեան տարի մը վերջ կառա-
ւարութիւնը գտնել կուտայ նաև կեդ-
ունականը: Այդ հեռացման միջոցին
պարզ կը վարէ իր աշակերաններէն
Մ. Գործնույալեանի հիմա յայտնի բժիշկ
Նալբանդի մէջ: Գործիչը զրկուած
էր, Գործնույալեանի մէջ աշխատելու ազա-
տան, Գործնույալեանի մէջ աշխատելու
ան, Գործնույալեանի մէջ աշխատելու
ան, Գործնույալեանի մէջ աշխատելու

գործեր, նոյն տարին կանցնի Մար-
տէլ ուր պիտի հիմնէր Արմէնիան:
Ահա՛ ինչպէս կը պատմէ Արմէնիայի
համեստ սկզբնաւորութիւնը:
1885ին թուրք կառավարութեան ձեռքով
երրորդ եւ վերջին անգամ լինելով վը-
տարուեցանք մեր հայրենի երկրէն, ոգե-
ւորիչ իշխատակներով ի եւ սիրելի վա-
նէն դէպի մեր ծննդավայրը Կ. Պոլիս,
այդ ժամանակ լուելայն անցանք Եւրո-
պա եւ ձեռնարկեցինք Մարտէլի մէջ
ունենալ հայրենի տպարան եւ հայերէն
լեզուով մի ազատ լրագիր, մեր հարստա-
հարուած հայաստանցի եղբայրների դուռ-
նէն աշխարհամեջակ դարձնելու, ար-
տասանման հայերի ուշադրութիւնը
անոնց վրայ հրաւիրելով աշակցութիւն
լինելու, մեր գաղափարներ Հայ ժողո-
վրդին մէջ տարածելու եւ երկար ժա-
մանակեայ աշխատութեամբ եւ ուսում-
նասիրութեամբ մեր ստացած փորձա-
նութեան արդիւններին համեմատ գոր-
ծելու նպատակով: (Արմէնիա ի յուշա-
րար 1885-86, խաւաքան):
1884ին Ներսէս Պատրիարք մե-
ռած էր. անոր կը յաջորդէր 1885ին
Յարութիւն Պատրիարք: Հայկական
հարցը նոր շրջանի մը մէջ էր մտած:
Սուլթան Համիտի կառավարութիւնը
կը սկսէր իր սխաղծաթիկ հարա-
մանքներուն. հետեւ չէին 90ի էրզ-
րումի գէպքն և արինահեղութիւ-
նը՝ ինչպէս Գում-Գարաի ցոյցը
(1890 յուլիս 15):
1885էն Մ. Գործնույալեանի կեանք
ին երկրորդ շրջանն է որ կը սկսի:
Իրեն 1885 իր անձր գործունէու-
թիւնն ու խօսքը տրամադրած էր
ի նպատակ հայկական կեանքին աշ-
խատելով Պոլսոյ և Հայաստանի մէջ:
Անկէ վերջ իրեն համար կը ոչնէր
նոր շրջան մը, այդ շրջանին, մա-
մուլի միջոցաւ միայն իր գործունէու-
թիւնը ի յայտ պիտի գայ: Քսանը
ինը տարիներու այդ շրջանը թէ հայ
ազգին և թէ իրեն համար ամէն տե-
սակէտով տխուր մարտիրոսագրու-
թեան մը ժամանակամիջոցն է:
Մ. Գործնույալեան Մարտէլի անց-
նելէ վերջ, իր ընտանիքն ալ (Եւգո-
կիոյ մէջ ամուսնացած էր) վանէն հոն
կը փոխադրէ ու կը հաստատուի
Vacon փողոց թիւ 50, ապա հե-
տը հեռանէ Allées de Meilaan թիւ 44,
Glandevès և Beaumont փողոցները,
ի վերջոյ Place Alexandre Labadié թիւ
17, խաղաղ և մեծաւոր անկիւն մը:
որ կաղորի վաստակաւոր Գործիչը:
Արմէնիայի համարաւոր պոչոսնայ
Յելիքս Անֆանթէնի և իր կողմէ
ստորագրուած յայտագրի մը հրա-
տարակութենէն վերջ՝ Արմէնիայի
առաջին թիւը լոյս կը տեսնէր 1885
յուլիս 29/11 օգոստոսին:
(Շարունակելի)

ԱՆՈՒԱՆԱՓՈԹՈՒԹԻՒՆ
Այսու պատիւ ունիմ յայտարարելու
որ Հ. Հ. Լոնտոնի ներկայացուցչու-
թեան արտօնութեամբ փոխած եմ
«Արարհամեան» ազգանուն «Նա-
ղարեան» ու որը եղած է մեր ըն-
տանիքի սկզբնական ազգանունը:
Արեւ. Թ. Վարդապ. ՆԱԶԱՐԵԱՆ
ՆԱՄԱԿ ՀՆԴԿԱՍՏԱՆԷՆ
Կալկաթա, 28 սեպտ. 1921 թ.
Հասնալ է ժամ
Երկար տարիներէն ի վեր սովո-
րութիւն է եղել, որ Հնդկաստանի
թեմերի քահանաներն ընտրուած
գալիս են Նոր Զուգայից, վիճակա-
ւորում այստեղ երեք կամ չորս
տարի, երբեմն աւելի, լրացնում ի-
րենց պաշտօնավարութեան շրջանը,
վերադառնում են իրենց բնակավայր
Նոր Զուգան իրենց ընտանիքի մօտ
և նրանց փոխարինում են ուրիշ
քահանաներ:
Կարծում եմ որ այժմ, ի նկատի
ունենալով թէ՛ Նոր Զուգայի և թէ՛
Հնդկաստանի քաղաքներին մէջ աի-
րոյ պայմաններն ու դժուարութիւն-
ները, այդ «վաղեմի և անաղակա-
ն» տարիներէն ի վեր մնացած սովո-
րութիւնը պիտի փոխուի «Հասնալ
է ժամ»: Նոր Զուգան պիտի ունե-
նայ իւր համար որոշ թուով քահա-
նաներ և ժողովուրդն ու հոգեւոր
իշխանութիւնն ևս հնարաւորութիւն
պիտի ստեղծեն նրանց, այնտեղ աղ-
բելու համար, իսկ Հնդկաստանը ևս
իւր համար: Երկու տեղերի քահա-
նաներն ևս պէտք է համապատաս-
խան լինեն իրենց կոչման և պաշ-
տօնի մէջ, Գումանուանդ Հնդկա-
ստանում: Պատահում է երբեմն որ
մի քահանայ գալիս է Հնդկաստանի
որեւէ մի քաղաքի համար: Այդ եկող
քահանան անդիւրեքն չի իմանում,
սովոր չի լինում Հնդկաստանի սովո-
րութիւններին, կարգերին, նիստ ու
կացին, և այսպէս թէ այնպէս մը
նում է իւր թեմի մէջ և շատ ան-
գամ դեռ իւր ժողովուրդի հետ չձա-
նօթացած, լրացնում է իւր ժամա-
նակաշրջանը և վերադառնում է
Նոր Զուգա, մնում է այնտեղ մի
քանի ժամանակ և նորից պարտա-
ւորում պանդխտութեան գաւառներ
նեւք առնել և կրկին վերադառնալ
Հնդկաստանի թեմերը պէտք է
ունենան իրենց սեփական անդիւրեք
քահանաները: Վերջինները իրենց
թեմերում իրենց ընտանիքի հետ
ընդմիջ, մինչև իրենց մահը, պէտք
է մնան, և այն ժամանակ նրանք
աւելի հնարաւորութիւն կունենան
ժանթեմանալ ժողովուրդին հետ, նը-
րանց գիրքն աւելի ևս բարձր կը

լինի և նրանք աւելի ևս կը հասկա-
նան իրենց կոչումը, միշտ կը ծա-
ռարեն ժողովուրդի ոչ միայն կ'օժի-
րարական պէտքերին բաւարարու-
թիւն տալու, այլ և անհնազան
զով ղեկավարել նրա մտաւոր կրթ-
թեմերի գործը:
Թէ Հնդկաստանի հայ ժողովուրդը
և թէ Պարսկա-Հնդկաստանի հոգեւոր
իշխանութիւնն իրենց լուրջ խոր-
հրդածութեանց նիւթ պէտք է
դարձնեն այս խնդիրը և արիւտա-
փոխեն այս «վաղեմի և անաղակա-
ն» տարիներից ի վեր մնացած հին
սովորութիւնը:
ԱՐՇԱԼԱՅՍ
Պարսի հայկական կոտորածների
կաշմարտութիւն և Պարսկաստանի կա-
ռավարութեան ներքին գործոց նա-
խարար հայկերի Պէհլուի խան
Ճիւլանիքի սպաննութեամբ տրա-
տանաւ Միսաք Թորթաքանի Կ.
պոլսի բրիտանական պատերազմա-
կան տանքանին կողմէ մահուան դա-
տապարտուելուն առթիւ «Պարսկանի
հրաւիրած ժողովրդական անհեղա-
սանցիւղ երկգլաւ թիւ երկու»:
Տ. Մ. Տէր Աթմասեան չլիւարով
նեղեց գտնուել. համակով մը իր
կարծիքները յայտնում էր:
Տ. Պետրոս Զաւարեան այս առ-
թով բացատրութիւններ տուաւ և
կարգաց Մ. Թորթաքանի պաշա-
պան փաստաբան Տ. Հալիպի խօս-
րոյնների հայկապ հառը որ խոր
յուզում պատճառեց ըստ ներկա-
ներուն և ամէնքը համաձայնութիւն
յայտնեցին հեռագրով դիմում կա-
տարել Անգլիոյ թագաւորին: Հայր
Անգրէաս Պատրիարքն հայ կաթողիկ
փարդապետը որ իւր ճամբորդ ներ-
կայ կը գտնուէր ժողովին, որպիսու-
թիւն յայտնեց ցոյց տրուած ազ-
գային հետաքրքրութեան համար
և ջատագովեց հեռագիրը մը զրկելու
գաղափարը: Պաշտօն յանձնուեցաւ
Տիարներ Տգո. Մելքոնեանի, Պ.
Զամարեանի և Գ. Պատուհասեանի
զբաղիլ տալ խնդրով և հայ գաղու-
թէն որիչ Հայերու ալ խորհուրդ
հարցնելով հեռագիրը զիկել: Շու-
տեւ որ ներկայ չէին կրցած լինել
փափաք յայտնեցին գաղութի տեսչ
նով քաշել հեռագիրը: Ուստի որո-
շուէին վաղեմի անգամ Տ. Պ. Մել-
եանի ստորագրութեամբ հեռագիր
հեռագիրը զրկուեցաւ:
Նորին վերափառութիւն
Անգլիայի Թագաւորին
Լոնտոն
Մարտէլի հայ գաղութը իմանալով որ
մեր հայրենակից Միսաք Թորթաքան
մահուան դատապարտուած է Կ. Պոլսի
բրիտանական պատերազմական տանքանի
կողմէ, կոչում կրէ՝ Չոր վերափառու-
թեան բարձրագոյն բարեգործութեան պա-
ղատելով որ բարեմեծի շնորհ ընծայել
այս մարդուն որ 1918 սեպտեմբերին
Պարսի մէջ իր աչքերի առջեւ տեսաւ

կոտորուիլը բոլոր իրենների, հայր, եղբայր, քույր, կին եւ երկու գաւակներ:

Իր արարքը անպատասխանատուի մը գործն է. նա յարձակեցաւ անոր վրայ իսկ որ կազմակերպած էր այս կոտորածները որի ընթացքին 30.000 Հայեր փնացան:

Քող Ձեր վեհափառութիւնը բարեհաճի լսել մեր գերագոյն կոչը եւ ընծայէ այն շնորհը որ մենք կաղերսենք իրմէ:

Հայ գաղութի վաղեմի անդամ
Յակոբ ՍԵԼԵԱՆ

Այս առթով աւելորդ չլինի որ դիտել տալ այն խոր անտարբերութիւնը որ կը տիրէ ազգային ամէն կարգի խնդիրներու շուրջ: Միթէ՞ աւելի պատշաճ ու սրտագին չպիտի լինէր որ խուռներամ բազմութիւնը հաւաքուէր եւ իր կամքը յայտնէր: Կըսուի թէ Մարտիի մէջ 300 հայ երիտասարդ կայ, բայց 30 հոգի իսկ չէին փութացած իրենց եղբայրական պարտքը կատարելու: արդեօք կսպասուէր որ իւրաքանչիւրին մոմով, բուրվառով առանձին հրաւեր կարդացուէր: Ու խորհիւ որ ասոնցմէ շատեր իբր թէ կը պատկանին կուսակցութիւններու եւ աւելի հետաքրքրուող են ազգային հարցերով: Բայց կերելի թէ ասոնք ալ կսպասեն որ իւրաքանչիւր կուսակցութեան պաշտօնական գիւմու կատարուի, ինչպէս գէշ ունակութիւն մը դարձած է այդ մեր մէջ, որպէսզի բարեհաճին իրենց կուսասակցան ներկայութեամբ պատուել ունէ ազգային հաւաքով: Յաւալի է ըսել որ այս մէկ բան կապացուցանէ. այն որ հայ անուն, ներով կոչուող այս մարդիկ, Հայութեան անունով եղած կոչի մը պատասխանելու չափ անգամ Հայ չեն: Ալ չխօսինք միւսներու մասին: Ու առաւելապէս այս կարգի մարդիկ են որ հեռուն նստած՝ բարձր բարձր կը ճառեն, ամէն բան քննադատելու իրաւունքը միայն իրենց տրուած կը կարծեն եւ կը խժրեն, ազգէ աւելի օգտակար գործ մը կատարելու կարողութիւն չունենալով:

Հ. Բ. Բ. Միութեան Մասնաժողովի կողմէ հրաւեր ուղղուած էր տեղիս գաւազան կազմակերպեալ մարմիններուն, Հայաստանի օգնութեան կոչին պատասխանելով զգեստեղէն հաւաքելու համար Յանձնախումբ մը կազմելու նպատակով: Արժ. Տ. Մատթէոս քան. Հէքիմեանի նախագահութեամբ Յանձնախումբ մը ընտրուեցաւ եւ իրաւասութիւն տրուեցաւ ուրիշ անդամներ ալ աւելցնելով անյապաղ գործի սկսիլ:

Յաւով կը ծանուցանենք մահը Վանի Բերդակ գեղացի Մելքոն Քաղեստեանի 35 տարեկան հասակին մէջ, որ տեղի ունեցաւ անցեալ չորեքշաբթի օր conception հիւանդանոցին մէջ: Թաղումը կատարուեցաւ անցեալ շաբաթ կէսօրէ վերջ: Հանգուցեալը իր ազնիւ եւ դիւրահաղորդ բնավորութեամբ սիրելի դարձած էր բոլոր զինք ճանչցողներուն:

ՖԻԱՆՔՕԳԷՄԱՆԱԿԱՆ ՀԱՄԱՁԱՅՆԱԳԻՐԸ

Տ. Ֆրանքլէն Պոլյոն որ Լնկիւրիի մէջ Ֆրանքօքէմալական համաձայնագիրը կնքեց ազգային մեծ ժողովի կանխաւ կատարած սրբազրուածներէն վերջ, փարիզ հասաւ անցեալ չորեքշաբթի օր, հոկտ. 26ին:

Ահաւաստիկ մի քանի յաւելումաւ կան ճշդութիւններ այս համաձայնագրի վրայ որ իր ամբողջական գիծերի մէջ գրէթէ նոյնիմաստ է անցեալ մարտ ամսին Լոնտոնի մէջ Տ. Պըրիանի եւ Պէքիւր Սամի պէյի կողմէ պատրաստուած համաձայնագրին:

Ինչ որ կը վերաբերի թիւքօսի. իրական սահմանադրին, Լոնտոնի մէջ որոշուած գիծը պահուած է Ալեքսանտրէթի ծոցէն սկսեալ մինչեւ Նիսիային՝ երկաթուղիի վերջին կայանը. այդ գիծը թիւքօսէն բարեփոխուած է եւ կը հետեւի Նեզիրիի նախկին ճամբէն մինչեւ Ճէզիրէ:

Համաձայնագիրը կը պայմանադրէ որ այդ սահմանագիծը պէտք է պարպուի Ֆրանսական գործերէն, Ֆրանսիայի կողմէ վաւերացուելէ վերջ, երկու ամսի պայմանաժամի մը մէջ. ամէն պարագայի մէջ փոքրամասնութիւններ իրաւունքները այնտեղ պիտի ճանչցուն նոյն հիմքերի վրայ ինչ որ է 1919 յունիսին Դաշնակիցների եւ փոլոնիսի միջև կնքուած դաշնագրին մէջ:

Իսկ ինչ որ կը վերաբերի Հալէպ քաղաքին, նախատեսուած են մաք. սային միջոցներ որոնք իր առեւտր. ռազմական կարեւորութիւնը պիտի պահպանեն: Վերջապէս փոքր Ասիայի մէջ Ֆրանսական տնտեսական շահերը պահպանուած են արտօնութիւններով եւ ոչ ալիւս ազգեցութեան գօտիի ձեւին մէջ. նոյնը կը վերաբերի նաեւ Ֆրանսական կըրթական հաստատութիւններին որոնք պիտի յարգուին թիւքօսի մէջ, պայմանով որ այս հաստատութիւնները շարունակեն հակաթիւք պըրպակաւ չմղել:

Ֆրանքօքէմալական համաձայնագիրը մասնաւորապէս այս երկու երկիրները շահագրգռող խնդիրների վրայ կը կայանայ եւ մէկ կողմ ձգուած են այն հարցերը որոնք պիտի կարգադրուին դաշնակիցների ամբողջութեան կողմէ:

ԱՐԵՒԵԼԵԱՆ ԽՆԴԻՐԸ

Յունաստանի վարչապետ Տ. Կու. նարիս եւ արտաքին գործերի նախարար Տ. Պալթաքիս տեսակցութիւններ ունեցած են Անգլիայի արտաքին գործոց նախարար Լորտ Գըրզլի հետ որ պաշտօնապէս յայտարարած է թէ յոյն նախարարներն:

ըր իրենց տեսակետները պարզեցին միայն եւ թէ անգլիական կառավարութիւնը չօթագրեց զանոնք. աւելի ուշ երբ Հոմի դաշինքն ալ իմանայ յոյների տեսակետները, Անգլիայ, Ֆրանսա եւ Իտալիա միաձայնութեամբ հաւաքական յայտարարութիւն մը պիտի ընեն:

ՈՒԱՇԻՆԿԻԴԸՆԻ ԽՈՐ. ԲԻՍԱՌՈՂՈՎԸ

Ամերիկայի Միացեալ Նահանգներ Նախագահ Տ. Հարիսն իր առաջարկով գումարուելիք խորհրդաժողովը պիտի բացուի Ուաշինգթոնի մէջ նոյեմբեր 11ին, այսինքն Գերմանիայի հետ զինադադարի կնքման տարեդարձի օրը:

Թէեւ այս խորհրդաժողովի օրակարգի գլխաւոր խնդիրներն են զինադադարի թեան եւ յաջորդականի հարցերը, սակայն այժմէն կարելի է ենթադրել որ այս հարցերէ դուրս Մերձաւոր Արեւելքի եւ յանձնակատարութեան խնդիրներն ալ խորհրդակցութեան առարկայ պիտի դառնան:

Այս առթով Ֆրանսական երեսփոխանական եւ ծերակոյտ ժողովների մէջ հարցադրուած կատարուեցաւ կառավարութեան բանկիք դիրքի մասին եւ Տ. Պրիանի համոզիչ եւ պերճաբան բացատրութիւնները լսելէ վերջ երկու ժողովներն ալ ջանքերի մեծամասնութեամբ վստահութեան քուէ տուին կառավարութեան. այնպէս որ Տ. Պրիան լիազօրուած եւ իր ժողովրդի վստահութեամբ ուժով ցած պիտի մասնակցի Ուաշինգթոնի խորհրդաժողովին, Ֆրանսիայի շահերը եւ տեսակետները պաշտպանելու համար:

ՆՈՐ ՄՍՍՍՑՈՒՄԸ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ՄԵԾ ՈՃԻՐԸ.— Հեղինակ Արամ Աւտունեան. 1921. Տպարան «Պահակ», Պոսթըն: Գին՝ տոլար 1,50:

(Պատերազմի եւ զինադադարի ընթացքին հայ կամ օտար լեզուներով բազմաթիւ հատորներ հրատարակուեցան հայկական շարքերի շուրջ. բայց ապահովաբար Արամ Աւտունեան պիտի մնայ հաղուադէպներէն այն հեղինակներին որոնք ամենէն աւելի ձեռնահասութեամբ կրցան մօտենալ այդ դժուարին գործին:

Այս գիրքը ամբողջովին փաստաթուղթ մըն է որ ոճիւրը իր սարսաղեցիկ ու ահաւոր մերկութեանը մէջ լուսանկարած է ականներ ճշգրտութեամբ ու վարպետութեամբ: Ոչ միայն իր ականատեսի նկարագրութիւններով չէ բաւականացած, այլ յաջողած է թիւք պաշտօնաւորի մը, Հալէպի գաղթական տեսչութեան գլխաւոր քարտուղար Նաիմ պէյի վկայութիւնները ձեռք բերել որոնք այս գրքի մէկ կարեւոր մասը կը գրաւեն. թիւք պաշտօնեան որ, ինչպէս կերելի, դէմ է եղած տարագրութեան եւ կոտորածներին — երգանի՜ր քաղութիւններէ մին արդարեւ — հազորած է նաեւ կարգ մը թանկագին վաւերաթուղթեր, ծածկագիր հեռագիրներ, պաշտօնական հրահանգներ եւ այլն, որոնցով կեդրոնի կառավարութիւնը կը հրամայէր:

գաւառի իր պաշտօնեաններին ամէն զէլուտ գրուել հանել հայ ժողովրդի բնակչութեան եղեռնը. այս հեռագիրների թիւքերէն պատճեններն ալ հրատարակուեցան գրքին մէջ: Տ. Աւտունեան շատ կոփաստերով կը հերքէ այն սխալ վարկածը թէ թիւք ժողովուրդը յանցաւոր չէր հակա կոտորածներին մէջ, ալ իթիթէ տականները եւ անկէ բխած կառավարութիւնն էր գլխաւոր պատասխանատու: Հեղինակը մէկ կը բերէ մէկ քանի չպերճախօս փաստեր որոնք անվիճելի կէտով ցոյց կուտան թիւք բոլոր խաւ մեղակցութիւնը եւ ոճրագործութիւնը:

Գիրքը զարգարուած է հայ որբեր թիւք պաշտօնեանների եւ ալ զանազան պակներով եւ ունի շատ խնամեալ տպարութիւն մը:

Կարծէ վերձանել «Մեծ ոճիւրը» կոչուած է հայ եղբրական պատմութեան մէկ արեւոտ այլ հարազատ գրուած կազմելու:

ԾԱՆՈԹՑՈՒՄՆԵՐ

ԾԱՆՈՒ ԳԻՐԳԵՐ

Արմենիայի գրասենեկին մէջ ծախու իորձո գտնուելի միջի այլոց, հետեւեալ հրատարակուող կութիւնները: Փակագծի մէջ նշանակուողները գրքերը Մարտիէն դուրս զրկուելու համար: Արեւելք, փոստի ծախքը մէջը հաշուած: Յանական նարարուած (recommandé) ծրարով ստիւննեալ ուղղող պէտք է ատոր ալ փոստի ծախումն վճարէ որ է 35 սանդիմ, 1 կրամէն ը կսած մինչեւ 2 քիլոնոց ծրարի համար:

— Շիրվանզադէ. Պատուի համար Գրամա չորս արարուածով: 1920: Բ. տպագր. 6 ֆր. (6,50):

(Աւտունեան թատերագիր Շիրվանզադէի գլխաւոր գործերէ մին):

— Գրական Ասուլիսներ: Ա.— Շան «Հին Աստուածներ» Բ.— Գրեգոր Զ. Բապի «Նորալէպեր» Գ.— Գ. Վարդանիկ «Ժամի «Հեթանոս երգեր» Դ.— Ռ. Զաւարեանի «Յայգալոյս» Ե.— Յովհաննէս Սէթեան: 5 հատը (Ա.— Ե.) միասին 7,50 (8 ֆր.):

(1913ին Կ.պոլսի մէջ սկսած էին «Գրական ռազմական Ասուլիսներ» կազմակերպել «առեւ թիւքահայ ծանօթ գրողների երկերի» համար վրայ հրապարակային ժողովի մէջ քննադատական եւ շատագոյնական բանախօսութիւններ կը լինէին եւ մասնաւորապէս իր կազմուած ժիւրի մը երկու կողմը լսելու յետոյ իր եղբրակցութիւններ կարտաքուէրէ: Այդ ասուլիսներ տակաւին վերոյիցէ ծնեալ 5 հեղինակների գործերին վրայ եղեւ եւ հրատարակուած էին երբ քաղաքակերպադառնալէտ հանգամանքներ եկան կամ ի հացնել մասնաւորական յառաջդիմութեան ամբողջութեամբ: Հրատարակուած Ասուլիսներէ մէջ քննադատական կամ քառադիմաւոր ընդհանրապէս թիւքներ ունին Տիկին Զապարուհ Ասատուր, Տօքթ. Արմենակ Բարսեղեան թիւք Տիկին Զապէլ Եսայեան, Ուրբէն Զապարեան, Գ. Զօհրապ, Վահան Թէքէեան, Գ. Խաթակ, Կոմիտաս վրդ., Շաւարշ Մաքսեան, Տիգրան Զեօկերեան, Յ. Զապար Սիրունի, Երուսաղ Օտեան եւ այլն):

— Ա. Իսահակեան, Արու Լալա Մը թիւք հարի. Քաւիտ: Գ. տպագրութիւն 1921 թիւք 3 ֆր. 30 սնդմ. (4 ֆր.):

(Արու Մահարի անուանի արար բանաւոր տեղծի կողմէն գրուած յոռետեսական բնաց նաստեղծութիւն մէ, վրտի ու խոսկ կաղարարայայտութիւններով):

Հայերէն Յայապաճ Մ. Փոքրագոյն թիւք Le Gérant: François CARRIÈRE. Նորուս Marseille. — Imprimerie du Midi